

УДК 94(477)

Андрій Кліш

**НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Досліджено діяльність українських політичних партій суспільно-християнського скерування – Католицького русько-народного союзу та Християнсько-суспільного союзу. З'ясовано місце національного питання в їх програмних документах. Прослідковано чинники, які вплинули на еволюцію поглядів цих партій щодо розв'язання національного питання.

Ключові слова: національне питання, партія, політична організація, Східна Галичина, християнські суспільники.

Розбудова Української держави з широким спектром політичних партій поглиблює зацікавленість науковців, політиків, широкого загалу історією тих політичних об'єднань, які діяли в минулому, зокрема в Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Зараз постає завдання об'єктивного та неупередженого висвітлення діяльності політичних об'єднань, що склали легальний партійно-політичний спектр Західної України у міжвоєнний період ХХ ст., передусім, їх програмних засад, тактики, взаємин між собою, участі у парламентських виборах.

Окремі аспекти діяльності партій суспільно-християнського скерування досліджуваного періоду були предметом вивчення Т. Антошевського [1], О. Аркуші [2], Н. Васьківа [3], А. Кліша [4], Р. Лехнюка [5], І. Монолатія [6], М. Мудрого [7], Л. Кульчицької [8], І. Чорновола [9]. У пропонуваній постановці проблема досліджується вперше.

Основу джерельної бази статті складають публікації газети «Руслан» за 1897–1914 рр. та матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові.

Специфікою українських партій Східної Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. було те, що вони функціонували у політичній системі не своєї, а Австро-Угорської держави. Усі партії, незалежно від ідеологічного скерування до найпріоритетніших завдань відносили національне питання, складовими якого можна визначити: ставлення до політики Австро-Угорщини та оцінка становища галицьких українців; можливість його розв'язання у межах Австро-Угорської монархії; ставлення до Наддніпрянської України та процесів, що там відбувалися; розв'язання складних міжетнічних взаємин в краї.

Суспільно-християнський рух репрезентував праве крило східногалицького політикуму, об'єднавши консервативно налаштовану частину громадськості та кліру, виступав на захист національних, культурних і релігійних прав українців. Він був представлений такими політичними угрупованнями, як Католицький русько-народний союз, «Руська громада» та Християнсько-суспільний союз.

У програмах і діяльності партій суспільно-християнського скерування вагоме місце посідала національна ідея. Вважаючи національну ідею «головною підоймою і запорукою для розросту, сили і добра руського народу» християнські суспільники зазначали, що лише вона зможе «всіх нас одушевити, загріти і злучити до позитивного труду культурного і економічного в користь всіх верств руського народу» [8, с. 152]. У відозві «До Руського народу» зазначалося, що «... коли в народі є згода, коли дбає о своє добро, о свої права, шанує свою мову, держить ся своєї сьвятої Церкви і віри і гуртує ся коло неї, як поли коло матки, тоді нарід є сильний і ніхто не відважить ся наставати на его права і добро, бо весь нарід повстане як оден муж і оборонить ся» [21, арк. 51].

Слід зазначити, що представники суспільно-християнської течії у парламенті неодноразово підкреслювали важливість вирішення мовного питання. Зокрема, 16 січня 1898 р. Руський сеймовий клуб підтримав проект А. Вахнянина щодо врегулювання мовних взаємин в Галичині. Він передбачав усі аспекти використання української мови в судах та адміністрації [11, с. 2]. Слід зазначити, що до А. Вахнянина ніхто з українських депутатів аналогічного законопроекту не виносив на розгляд сейму. Характерною рисою цього законопроекту стало дотримання національної рівності та справедливості [12]. О. Барвінський у промові, виголошеній на засіданні комісії, торкнувся питання рівноправності народів у державі, їх права на збереження та плекання рідної мови [13, с. 1–2]. Це стало ще одним прикладом відстоювання християнськими суспільниками національних прав галицьких українців.

Окрім того, християнські суспільники усвідомлювали важливість школи, як виховного чинника, наголошували на низькому рівні викладання рідної мови. У одній із публікацій зазначалося: «В міру того як мова руска обійме ширші круги життя публічного, відповідно до того зросте і сила національна народу руського» [14]. Ця проблема набувала особливої гостроти у зв'язку з

проголошенням поляками ідеї «*unarodowienia szkoły ludowej*». Оскільки подекуди українські діти навчалися у польськокомовних школах, що могло призвести до тотальної полонізації. М. Галан закликав політиків, незалежно від партійної приналежності, підтримувати українську мову викладання у школах Східної Галичини [15, с. 1].

Прихильники О. Барвінського приділяли значну увагу популяризації національної ідеї серед широкого загалу. Зокрема, у 1897 р. на шпальтах часопису «Руслан» опубліковано низку публікацій під назвою «Наша ідея національна в Галичині, перепони єї розвою», у яких відображено становлення та розвиток національної думки та вплив періодичних видань на її формування. Також у цій статті зазначалося: «При всіх перепонах в розвою наша ідея національна не вмере, не загине, а скорше чи пізнійше дійде до повної побіди. Всяке нехтування національної ідеї завсїгди викликувало у нас протести, повстала серед рускої суспільності більша або менша громада людей, що наново підносила понеханий і подоптаний прапор національний» [16, с. 1].

У іншій публікації «Наші наміри» Д. Лепкий (під псевдонімом Священик – примітка автора) негативно оцінював пасивну роль народу у національному житті: «У нашім національнім житю залягла тьма кромішна. Русини не здобули ся ні на один-однісінький крок, що свідчив би про нашу самосвідомість» [17, с. 1].

Таку невтішну ситуацію прихильники О. Барвінського пояснювали відсутністю національно скерованої еліти, насамперед, інтелігенції. У «Листах до рускої інтелігенції» зазначалося, що саме інтелігенція «не прийшла ще до повної сьвідомости ідеї національної, русини зраджують ідеї національній... Чужина – се для інтелігентного Русина така принада, що сьвітло для нетлі...» [18]. Рушієм національного відродження християнські суспільки вважали простих людей: «Хлоп, мужик, хахол – отсі елементи спасали народність руску тоді, коли шляхта переходила в чужі табори, они і нині не тільки бережуть але і двигають народність руску з ьльшим успіхом як би кому здавалося» [19, с. 1].

Пріоритетним питанням у становленні національної ідеї прихильники суспільно-християнської течії вважали мовне. Зокрема, вони зазначали, що «хто не плекає ідею національну, той дбає поперед все за мову. Тому і всі народи домагають ся іменно як найширших прав для своєї мови. Они дбають, щоби мова їх уживала ся не лише в житю родиннім, але і в житю прилюднім: в школі, церкви, урядї, науцї, в законодавствї і у всяких зносинах з властями» [8, с. 152–153; 19, с. 1].

В основу своєї діяльності християнські суспільники поклали ідеологію «органічної праці», яка орієнтувалася на західноєвропейські цивілізаційні зразки, сім'ю, Церкву, раціоналізм, приватну власність, національну солідарність [9]. На думку О. Аркуші, прихильники цієї програми «мали стати координуючим центром роботи, що дедалі глибше сягала б у глиб суспільства, творячи одноцільний організм, у якому вищість людини визначалася б лише вищістю її духу та праці. Неважко помітити, що українська концепція «органічної праці» відповідала вимогам часу, який визначався переломом суспільної психології, світоглядним домінуванням позитивізму» [2, с. 12].

Попри те, християнські суспільники виступали проти національного шовінізму. Зокрема, на думку О. Барвінського молодь потрібно учити «своє любити а чуже шанувати» [10, с. 1]. Ця ідеологія передбачала формування основ для побудови високого розвинутого українського суспільства у Східній Галичині у національно-політичному, економічному, культурно-духовному та науково-просвітньому напрямках. Це передбачало значну роботу щодо залучення усього суспільства. Християнські суспільники зазначали, що до цього необхідно підходити із розумінням справи та терпінням. Вони вважали, що українське суспільство потребувало різнопланових реформ, а не революційно-радикальної пропаганди, націленої на руйнацію суспільних устроїв [20].

Першочергового значення у формуванні суспільної свідомості християнські суспільники надавали релігії. Зокрема, О. Маковей у доповіді «Про політичне положення» зазначав, що для Галичини національна ідея взаємопов'язана з «русько-католицькою» ідеєю. Він вважав, що «люди зрозуміли, що кому у нас дорога національна ідея, тому мусить бути дорога і рус.-кат. релігія, бо сі два поняття в Галичині не розлучні» [21, арк. 16–17].

Вони намагалися поширити принципи християнської етики і католицької соціальної доктрини на суспільно-політичне, економічне, культурно-освітнє життя галичан. У релігії прихильники О. Барвінського бачили рушійну силу національно відродження. Зокрема, порівнюючи становище українців у Східній Галичині та Наддніпрянщині, вони промовисто зазначали на релігійному чиннику: «Сто мілїонів православних і сто мілїонів «русских». От в чім саме причини нашої тяжкої недолі. Страшне поневолення церковне – яке потягає за собою поневолення національне!» [21, арк. 47].

Слід зазначити, що українські політичні партії Східної Галичини розглядали національне питання не у регіональному, а у всеукраїнському масштабі. Серед усіх українських партій Східної Галичини християнські суспільники вирізнялися найбільшою соборністю. Це зумовлено тим, що їх лідери, насамперед, О. Барвінський та К. Студинський підтримували тісні взаємини з

наддніпрянськими українцями. На думку І. Сохоцького, політична позиція О. Барвінського, а отже і всієї суспільно-християнської течії, її про австрійська скерованість [22, с. 112]. Ця позиція полягала у тому, що за допомогою використання легальних методів, відстоювання національно-політичних, соціально-економічних і духовно-культурних інтересів народу, налагодження нормальних умов для його повноцінного розвитку. Це можна було досягти за допомогою декларування вірнопідданості Австро-Угорській монархії, лояльністю до влади, захисту інтересів держави як гаранта розвитку народів, що входили до її складу. Це ми можемо прослідкувати у праці О. Барвінського «Значіне українсько-руського народу для Австро-Угорщини», у якій він зазначав: «Пособлюване народному і культурному розвитку руского народу в Австрії, є не лише з засади рівноправности конечне, але також зі становища державного розуму». Далі він наголошував на тому, що «кожда держава, котра хоче придбати для своєї могутости так потрібну прихильність своїх народів, повинна упорядкувати відносини і змаганя тих народів в повнім їх задоволеню; бо в противнім случаю прихильність тих народностей зверне ся в ту сторону, де они відчують свобіднійше жите» [23, с. 20].

На зборах членів Християнсько-суспільного союзу від 26 грудня 1912 р. Р.Ковальов зазначав: «Наш народ, котрий під могутим скіпетром Габсбургської династії найшов певний захист для свобідного розвитку і поступу своєї Церкви, народности і культури, дорожить також могутостию і силою сеї монархії... Та й одною з провідних ідей і засад нашого ХСС є засада, що се не лише державна, але й також наша народна конечність вимагає, дбати про могутість і силу сеї монархії» [21, арк. 38].

Одним з основних завдань була національно-політична просвіта народу. Жодна парламентська діяльність, на їх думку, не могла бути успішною без народної підтримки в народі. Тому партії суспільно-християнського скерування ставили за мету працювати над піднесенням рівня цієї свідомості [24].

Цікавими є погляди християнських суспільників на міжетнічні взаємини в Галичині. У програмних документах християнських суспільників знаходимо вже традиційне для того часу трактування етнічною більшістю переваг «чужих» у досліджуваному хронотопі: «... по містах і місточках населенеруске в порівнанню з польським становить навіть більшість, а члени громадських рад звичайно майоризовані більшістю польсько-жидівською, або є польсько-жидівські...» [25, с. 30]. Таке виразне трактування, на думку І. Монолатія, додатково підсилював непривітний для українців силует «чужого» – двоякого польсько-єврейського фігуранта міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях [6, с. 252].

Неодноразово представники суспільно-християнської течії намагалися поладити українсько-польські взаємини. Зокрема, на засіданні крайового сейму, О. Барвінський зазначав, що у міжнаціональному конфлікті українці лише відповідають на провокації поляків та доводив значний внесок українців у міць польської держави [26, s. 611–617].

Попри те, християнські суспільники не ідеалізували поляків та подекуди застерігали, що «...несовістні підозріваня цілого народу руского, передовсім ж руского духовенства, без огляду на партії, о тенденції антидержавні і антирелігійні – показали на жаль наглядно, що переважна часть польської суспільности не позбулася своїх гегемоністичних змагань, і що не відноситься до народу руского як до рівного собі...» [6, с. 252].

Назагал позицію прихильників О. Барвінського щодо поляків можна простежити у «Шостому листі до людей доброї волі», де зазначається: «... наше відношень до Поляків основує ся на бажаню рівноправности обох народів і звертає ся остро проти тих польських ґруп, які раді би насильством, чи асиміляційною тактикою здержати наш нарід на дорозі його змагань до красшої долі» [27, с. 2].

Слід зазначити, що поміркована позиція християнських суспільників щодо взаємин з поляками часто викликала незадоволення серед решти галицького політикуму та українського суспільства загалом. На відміну від аналогічних рухів Австро-Угорської монархії, зокрема польського, чеського, хорватського, словенського, прихильникам О. Барвінського не був притаманний яскраво виражений антисемітизм.

Назагал християнські суспільники розуміли вагу єврейського питання в Східній Галичині та відкидали будь-які спроби його насильницького вирішення. Натомість закликали українців спільним зусиллями протидіяти економічній перевазі євреїв.

Християнські суспільники чітко розмежовували два поняття «жиди» (євреї як народ) та «жидівство» (світогляд, заснований єврейськими вченими, філософами та вплив євреїв на європейську політику, культуру, соціально-економічне життя) [28, с. 1].

Основною причиною єврейських погромів вони вважали «[...] безвихідне, сумне і дуже сумне економічне положенє стану селянського в цілім краю» [28, с. 1]. На їх думку, говорити про антисемітизм недоречно, оскільки єврейські погроми забезпечив семітизм у Галичині.

Єврейське питання займало чільне місце в програмах та діяльності християнсько-суспільної течії в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Позиція партії була сталою та незмінною впродовж 1896–1914 рр. Християнські суспільники прагнули мирним шляхом вирішити єврейське питання, забезпечивши тим самим безперешкодний шлях розвитку українського населення Східної Галичини [3, с. 42].

Цікавою є еволюція поглядів християнських суспільників щодо питання української національної автономії. На початку своєї діяльності вони виступали проти цієї ідеї, не бажаючи загострювати взаємини з поляками. Прихильники О. Барвінського вважали, що поділ Галичини не принесе зразу бажаного результату, оскільки в українців відсутня дієва еліта. Внаслідок цього влада в Галичині і надалі залишатиметься в руках поляків [30].

О. Барвінський тривалий час актуалізував точку зору щодо недоцільності переходу українців, як політично слабкого елемента, до тактики жорсткої опозиції, однак, допускав її застосування у майбутньому («досвід інших народів в Австрії учить, що справді опозицією можна добитися своїх прав, але тоді коли та опозиція має силу, коли опозиція має за собою численні маси незалежних і свідомих верств народу» [7, с. 135].

Проте на початку XX ст. християнські суспільники почали загострювати увагу на ідеї створення національних громад у Східній Галичині, які могли б автономно вирішувати певні питання, зокрема ті, що стосувалися шкільництва. Окрім того вони виступали з пропозицією вирішувати міжнародні конфлікти місцевими національними радами [31]. Така еволюція у поглядах християнських суспільників зумовлена, насамперед, антиукраїнськими, шовіністичними закликами з боку поляків. Лідер християнських суспільників О. Барвінський розглядав українське питання у контексті східноєвропейської політики. Він, зокрема, зазначав: «Як довго відносини австро-угорських і балканських Словян не є управильнені і питане угруповання словянських народностей у двох сусідніх державах в Австро-Угорщині і Росії ще непорішене, так довго буде область заселена Русинами ... тою підоймою в питаню міжнародного перетворення східної Європи, і могучим оружем у руках того державника, котрий зрозуміє значіне рускої народности для цілої Словянщини, і використає се оруже для поладнання відносин і до розв'язки питаня в міжнародних відносинах східної Європи» [23, с. 22].

Таким чином, українські політичні партії Східної Галичини суспільно-християнського скерування розглядали національне питання як одне із найпріоритетніших. Для цих партій правоцентристського табору християнські цінності були не менш важливі, ніж національні. Їх ідеологія скеровувалася на «п'ємонтизацію» Східної Галичини, тобто перетворення її у центр національного, культурного, просвітнього життя українців.

Список використаних джерел

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Т. Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с. 2. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження / О. Аркуша. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с. 3. Васьків Н. А. Українсько-єврейські відносини у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан») / Н. А. Васьків // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 91 (12). – С. 40–47. 4. Кліш А. Б. Освітні аспекти діяльності суспільно-християнського руху в Східній Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) / А. Б. Кліш // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2011. – Т. XXVIII. – 82–87. 5. Лехнюк Р. Газета «Руслан» як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.) / Р. Лехнюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 150–160. 6. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 736 с. 7. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2003. – Вип. 38. – С. 115–147. 8. Кульчицька Л. Руслан // Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження: [у 2 т.]. Т. 2: 1891–1905 рр. / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко, Л. В. Сніцарчук; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. – Львів: [ЛННБУ ім. В. Стефаника], 2009. – С. 150–159. 9. Чорновол І. Українські клерикальні партії Галичини (1896–1939). – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/60925/ 10. Справа національного образования молодіжи в шкільній анкеті // Руслан. – Ч. 233. – 17 (29) жовтня 1898. – С. 1–2. 11. З Союму // Руслан. – Ч. 6. – 9 (21) січня 1898. – С. 2. 12. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (далі – ЦДАЛ України), ф. 818, оп. 1, спр. 18, 156 арк. 13. Промова п. Барвінського в адресовій комісії дня 19-го мая 1897 року // Руслан. – Ч. 105. – 10 (22) мая 1897. – С. 1. 14. Значіне рідної мови // Руслан. – Ч. 28. – 5 (17) лютого 1897. – С. 1. 15. Загальні збори Христ.-сусп. Союзу у Львові // Руслан. – 1914. – Ч. 36. – 25 (12) лютого. – С. 1. 16. Наша ідея національна в Галичині і перепони єї розвою // Руслан. – 1897. – 15 (27) січня. – Ч. 11. – С. 1. 17. Наші наміри // Руслан. – Ч. 6. – 6 (18) січня 1897. – С. 1. 18. Листи до рускої інтелігенції // Руслан. – Ч. 31. –

8 (20) лютого 1897. – С. 1–2. 19. Принципи національності // Руслан. – Ч. 21. – 26 січня (2 лютого) 1897. – С. 1–2. 20. Агітація, чи реальна робота? // Руслан. – Ч. 139. – 21 червня (3 липня) 1897. – С. 1–2. 21. ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, спр. 319, 62 арк. 22. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині. – С. 112. 23. Барвіньский О. Значіне українсько-руського народу для Австро-Угорщини (перекл. розвідки з «Österreichische Rundschau» з 1 мая, 1912 р.). – Львів: Накладом авт. Передрук з Руслана, 1912. – 23 с. 24. Наша теперішня діяльність чи бездіяльність? // Руслан. – Ч. 85. – 17 (29) цвітня 1897. – С. 1–2. 25. Християнсько-суспільний Союз. Довірочні збори членів «Християнсько-суспільного союзу» у Львові 26 грудня 1911 р. – Львів, 1912. – 31 с. 26. Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego... z roku 1901/1902. – S. 611–617. 27. Шестий лист до людей доброї волі // Руслан. – Ч. 279. – 16 (3) грудня 1913. – С. 1–2. 28. Одинацятий лист до людей доброї волі // Руслан. – Ч. 284. – 24 (11) грудня 1913. – С. 1. 29. Галицький антисемітизм чи семітизм? // Руслан. – 1898. – Ч. 136. – 19 червня (1 липня). – С. 1. 30. Качала Ст. Поділ Галичини. // Руслан. – 5–6 червня 1897. 31. Національна автономія яко основа до національного порозуміння. // Руслан. – 28 травня 1904. 32. Наша ідея національна в Галичині і перепони її розвою // Руслан. – Ч. 8. – 11 (23) жовтня 1897. – С. 1–2.

Андрей Клиш

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХРИСТИАНСКИХ ОБЩЕСТВЕННИКОВ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

Исследована деятельность украинских политических партий общественно-христианского направления – Католического русско-народного союза и Христианско-общественного союза. Выяснено место национального вопроса в их программных документах. Прослежены факторы, которые повлияли на эволюцию взглядов этих партий по решению национального вопроса.

Ключевые слова: национальный вопрос, партия, политическая организация, Восточная Галичина, христианские общественники.

Andriy Klish

NATIONAL QUESTION IN THE ACTIVITY OF CHRISTIAN SOCIALS IN THE LATE SIXTH – EARLY XXTH CENTURY

The activity of Ukrainian political parties of Christian-social guidance – Ruthenian Catholic Union and the national Christian-social union is investigated. The place of the national question in their program documents is found. Followed the factors which influenced on the evolution of views of these parties to resolve the national question.

Key words: National question, party, political organization, East Galychyna, Christian socials.